

A nemzeti közéletre való nevelés a családban.

Írta: *dr. Balanyi György.*

Az elméleti pedagógiában és az iskolai nevelésben ös-idők óta két ellentétes irány küzd egymással, melyek egyike az egyéni, másika pedig a társadalmi érdekeket állítja törekvéseinek középpontjába. A két irány különbözősége annyira szembetűnő, hogy a neveléstörténet egyes korszakainak jellegzetességét éppen az individuális, illetve szociális vonások túlnyomósága adja meg. Pl. az antik görög nevelési eszmény, melynek legtökéletesebb kifejezését Xenophon, Platon és Aristoteles műveiben találjuk, határozottan szociális jellegűnek mondható, mivel az egyén testi és szellemi képességeinek kifejlesztésében jóformán kizárólag a közösség, illetve az állam érdekeit tartotta szem előtt. Még fokozottabb mértékben áll ez a római nevelésre; hiszen a józan és gyakorlatias gondolkodású római sohasem látott az iskolában mást, mint a közéletre való előkészítés egyik eszközét.

A társadalmi szempontok e túltengésének a kereszténység vetett véget azzal, hogy elérendő cél gyanánt az egyéni tökéletesedés és megszentülés munkájára való rákésítést tűzte a nevelés elé. Ezzel egy csapásra természetfölötti magaslatra emelte az eddig csak e világi célokat ismerő pedagógiai tevékenységet s az egyéni szempont nyomatékos hangsúlyozásával régóta nélkülözött jogához segítette az individuális elemet. De nem vitte túlzásba a dolgot; mikor hívei elé természetfölötti célként a túlvilág örök boldogságának egyéni kiérdemlését állította, ugyanakkor földi életüket a nagy keresztény közösség, a szó legnemesebb értelmében vett szolidaritás jegyében rendezte be. Így sikerült az individuális és szociális szempontokat s a szubjektív és objektív elemeket olyan tökéletes harmóniába olvasztania, melynek mását hiába keressük a neveléstan történetében.

Az ébredő individualizmus azonban már a középkor

utolsó szakaszában erősen kikezdte ezt a harmóniát. A XVIII. század felvilágosodása s a XIX. század liberalizmusa tovább folytatta és mihamar betetőzte a rombolás művét. Az egyéni és társadalmi érdekek egyensúlya végképpen megbomlott s a nevelés hosszú időre az individuális szempontok kizárólagos uralma alá került. A felvilágosodás pedagógiai prófétája, Rousseau pl. minden embert egyszerűen mint embert akar nevelni. «A természet rendjében — olvassuk Emiljében — az emberek mind egyenlők lévén, közös hivatásuk, hogy emberek legyenek és aki jól van nevelve erre a hivatásra, az nem töltheti be rosszul azokat a hivatásokat, melyek ezzel kapcsolatban állanak. Hogy katonának nevelik-e növendékeket, vagy papnak, vagy jogásznak, az egyre megy. A szülők rendelése előtt rendelte őt a természet az emberi életre. Élni — ez az a mesterség, melyre tanítani akarom.» Ezt azonban szerinte csak az eddig követett nevelési eljárások megtagadásával lehet megeselekedni. «Tegyétek — úgymond — a szokottnak visszáját és csaknem mindig jól fogtok cselekedni.» A nyilvános nevelésnek, mely szerinte csak képmutatókat formál, annyira ellensége, hogy a haza és polgár szavakat egészen ki akarja törölni a modern nyelvekből.

Még Rousseau-nál is tovább megy követeléseiben Ellen Key svéd tanítónő, a pedagógiai individualizmus világszerte ismert szélsőséges hirdetője. Szerinte a gyermeknevelésnél nem az a kérdés, hogy a szülők, a nevelők mit akarnak, hanem egyedül az, hogy a gyermek mit akar. Ne neveljük tehát a gyermeket, hanem «lássuk be végre, hogy a nevelésnek legnagyobb titka, hogy nem nevelünk». «Megengedni azt, hogy a természet nyugodtan és lassan segítsen önmagán és csak arra ügyelni, hogy a környező körülmények támogassák a természet e munkáját: ez a nevelés.» «A gyermek sajátos lényét elnyomni és azt máséval megtölteni: még mindig ez a nevelés bűne.» Ebből a radikális felfogásból önként következik, hogy Ellen Key a gyermek tiszteletét fontosabbnak tarlja a szülők tiszteleténél s a gyermek jogait elébe helyezi a szülők jogainak.

De még itt sincs megállás. Wyneken Gusztáv, a wickersdorfi *Freie Schulgemeinde* alapítója már egyenesen az ifjúság lelkének rendszeres rontását s a szülői ház és az iskola ellen való lazítását tűzte maga elé célul.

Érthető, hogy a józanabb pedagógiai körök eleitől fogva rossz szemmel nézték az individualizmus e szertelen túltengését és megpróbálták újból visszaszerezni a trón ja vesztett

szociális nevelés jogait. E téren különösen Natorp Pál marburgi egyetemi tanár fejtett ki elismerésreméltó tevékenységet. *Sozialpädagogik* címen megjelent alapvető munkájában éles támadást intézett az akkor uralkodó herbarti pedagógia ellen s a Rousseau-féle egyoldalú individuális tétellel: «Az embert magában egyszerűen mint embert kell nevelni» szembeállította a maga nem kevésbé egyoldalú szociális tételét: (Az ember emberré csak az emberi társadalom által lesz». Natorp fellépése (1898) nagy és szenvedélyes irodalmi harcot idézett elő, mely jelentékeny mértékben hozzájárult az eszmék tisztázásához, főleg a szociális nevelés benső tartalmának részletesebb kifejtéséhez és tudatosításához. A harcban természetesen Németország járt elül. Itt a társadalmi nevelés gazdag gondolatkomplexumából első sorban az állampolgári nevelés eszméjét hangsúlyozták ki. A pedagógiai irodalom roppant hévvel vetette magát az új fogalomra s rövidesen a német kultúrpolitika központi problémájává fontosította az állampolgári nevelést. Jellemző, hogy az eszme propagálására már a tizes évek elején külön egyesület (*Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung und Erziehung*) alakult 'és külön folyóirat (*Vergangenheit und Gegenwart*) indult. A német példa nálunk annyiban éreztette hatását, hogy a mi pedagógiai irodalmunk is hamarosan napirendre tűzte és minden oldalról tüzetesen megvitatta az állampolgári nevelés kérdését anélkül azonban, hogy gyakorlati téren eredményt tudott volna elérni.

A Natorptól megindított irodalmi harcnak mindenesetre meglett az az eredménye, hogy az individuális pedagógia kizárólagos uralma elméleti téren is megdőlt. Ma már nincsen számottevő pedagógus, aki meggyőződéssel nem vallaná, hogy a helyes nevelésnek az egyéni és társadalmi szempontok harmonikus összehangolásából kell kiindulnia. A háború utáni fejlődés, mely világszerte erőteljesebben eszméltette rá az embereket az állami élet alapvető jelentőségére, sőt a különböző diktatúrákban a totális állam eddig ismeretlen mindenhatóságát vetítette eléjük, természetesen nagy mértékben kedvezett e felfogás felülkerekedésének. A szociális pedagógiának ma igazán nincsen oka mellőztetésről panaszkodni. Sőt úgy tetszik, mintha egyes helyeken kelleténél jobban sikerült volna veszendőbe ment jogait visszaszerezni: a diktatúrákban ismét komolyan fenyeget a veszedelem, hogy az egyéni nevelés szempontjai egészen háttérbe szorulnak, sőt elvesznek a köznevelés kizárólagosoknak hirdetett érdekei mellett.

Az egyéni és társadalmi nézőpontok állandó hullámzása

és ütközése a dolog természetének megfelelően elsősorban az elméleti pedagógiában és az iskolai nevelésben érezhető. De a családi nevelés sem vonhatja ki magát egészen hatása alól. Hiszen a család nevelő munkája természetszerű velejárója és kiegészítője az iskola ezirányú tevékenységének; következésképpen az elérendő célok és a használandó eszközök egymáshoz való arányításában épp oly körültekintéssel kell eljárnia s az individualizmus Skylláját és a szocializmus Charybdisét épp oly gondosan kell kerülnie, mint az iskolának. Különbség legfeljebb a tekintetben van köztük, hogy a családban inkább az individuális, az iskolában pedig inkább a szociális szempontok túlértékelése fenyeget. Ez természetes következménye a két intézmény sajátos rendeltetésének és alapberendezésének. Nevezetesen a család természeténél fogva zárt testület s főfeladatának tagjainak egyéni boldogítását tekinti. Ebbeli feladatának teljesítésében azonban könnyen önzővé és szűklátókörűvé válhatik s az egyéni, illetve családi érdekeket föléje helyezheti a közösség érdekeinek. Nem kevésbé súlyos hibát követhet el azzal, hogy tagjait egyáltalában nem készíti elő a rájuk váró sokféle feladatra, hanem az élet, hanem csupán egy parányi kör számára neveli őket.

A családnak tehát épp úgy meg kell találnia azt arany középszert a túlzott individuális és a túlzott szociális nevelés közt, mint az iskolának és egy pillanatra sem szabad felejtienie, hogy a védőszárnyai alatt felnövekvő ifjú sarjadék csak akkor állja meg helyét a rája váró nagy életharcban, ha lelki, szellemi és erkölcsi tekintetben teljesen felvértezve áll ki a porondra. Mert nemcsak az iskolának, hanem a családnak is az élet számára kell nevelnie. Az életről pedig köztudomású, hogy korántsem olyan egysíkú és egyveretű, mint a családi közösség; ritmusait nem harmónia és érdekegyezések, hanem ellenkezőleg állandó feszülések és ütközések jellemzik. Aki ezekkel az ütközésekkel szemben nem tud eligazodni, az, ha még olyan jeles bizonyítvánnyal került is ki az iskolából, az élet harcában alul fog maradni. A következő lapoknak éppen az a céljuk, hogy röviden utaljanak azokra a nagy közösségekre, melyekkel szemben a családnak kötelessége a szükséges tájékozódást megadni. A tárgy természetének megfelelően külön fogunk szólni a hazafias, nemzeti, szociális, állampolgári és politikai nevelésről.

1. A hazafias nevelés.

A hazaszeretet a legősibb emberi erények közé tartozik. Kezdetleges formában már a nomád népek életében is találkozunk vele, határozottabb alakot és mélyebb erkölcsi tartalmat azonban csak az állandó megtelepedéssel nyer. Alapja és kiinduló pontja legtöbb esetben a mindennapi megélhetést biztosító rőghöz s az egyéni erőket sokszorosán megpótoló és kiegészítő vérközösséghez való benső hozzátapadás. Ezt a túlnyomóan materiális érzésmagot azonban idővel az eszményi, lelki, szellemi és erkölcsi motívumoknak egész gazdag hálózata szövi körül és emeli magasabb létrendbe. Innét van, hogy a hazaszeretet milyensége és foka nemcsak az idővel, hanem a kultúrával is változhatik. Egy művelt ember, kinek lelkében a haza nevének említése az érzelmi és gondolati rezonanciák hosszú sorát veri fel, általában tudatosabban és mélyebb átérzéssel szereti hazáját, mint egy tanulatlan ember, akire nézve a haza legtöbbször egyszerűen a legfőbb parancsoló, tiltó és kényszerítő hatalmat jelenti; de csak abban az esetben, ha a műveltségi többlet az illetőnek nemcsak szellemi, hanem erkölcsi tudattalmában is kifejezésre jut. Hiszen a hazaszeretet s következésképpen a hazafias kötelességek odaadó, teljesítése nem kizárólag, sőt nem is elsősorban az értelmi belátásnak, hanem inkább az akarati elhatározásnak és cselekvésbeli készségnek a kérdése.

Ezzel az egyszerű megállapítással egyszerre rányitottunk a hazafias nevelés legközpontibb problémájára. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a hazaszeretet szent lángját csak olyan nevelés szíthatja fel a lelkekben, mely az értelem és a kedély élet alakításán túl az akarat s vele az egész jellem formálására is döntőleg tud hatni. Aki csak az értelmi belátásra és a kedély világ hullámzásaira akarja alapozni a hazafias, nevelést, könnyen úgy járhat, mint az evangéliumi balga embere aki kőszikla helyett homokra építette házát: színre-szemre tetszetős épületet emelhet, de a rideg valóság első érintése halomra dönti művét. Mert nem szabad felejtenünk, hogy a hazának nem szónokló és mellverdeső, hanem kötelességtudó és áldozatkész fiakra van szüksége; olyanokra, akik mindenüket, egyéni kényelmüket, vagyonukat, sőt ha kell, életüket is fel tudják érte áldozni. Aldozatra pedig csak az képes, aki nemcsak érti és bámulja, hanem éli és minden idegszálával valósítja is az áldozatoság szellemet; aki nemcsak

értelmével, hanem akaratával és egész mivoltával is csügg szeretete tárgyán.

A hazaszeretetre való nevelés közös feladata az iskolának és a családnak. Az iskolában főleg az ú. n. nemzeti tárgyak (magyar nyelv és irodalom, magyar történelem és földrajz, állampolgári ismeretek stb.) vannak hivatva ezt a célt szolgolni; elsősorban ezeknek kötelessége, hogy a hazára és a nemzetre vonatkozó ismeretek közlése és feldolgozása kapcsán fokozatosan ráeszméltessék a gyermekeket arra, hogy nekik bizonyos kötelességek feltétlen vállalásával kell viszonozniuk a nagy nemzeti közösség részéről már élvezett és még élvezendő páratlan anyagi, szellemi és erkölcsi előnyöket. Természetes azonban, hogy ezt inkább megéreztetéssel, mint erőszakolt alkalmazással, inkább az előtételek világos felállításával, mint a végső következtetések levonásával kell elérniök. Egy ösztönszerűen kierzett és egyéni tulajdonná tett tanulság többet ér, mint száz készen adott következtetés. Rendszeres tudatosító törekvés csak a legmagasabb fokon léphet előtérbe «a közös nemzeti céloktól megszabott kötelességekre való hivatkozással, a kiváló elődök és élő kortársak példájára való utalással».

Az iskolában nyert hazafias nevelést a családi nevelés van hivatva kiegészíteni és elmélyíteni. Ebbeli feladatának azonban a szülői ház csak abban az esetben tud megfelelni, ha az iskolával teljes harmóniában végzi munkáját. Mindenekelőtt azon kell tehát igyekeznie, hogy fokozott ellenőrzéssel és számonkéréssel előmozdítsa az iskolában előadott nemzeti tárgyakban rejlő nevelő értékek kibontakozását és meggyökerezését; másrészt mindent meg kell tennie, hogy az ily módon nyert alapot minél mélyebbre ágyazza. Ezen utóbbi vonatkozásban legjelentősebb mozzanat az otthoni olvasmányi anyag ellenőrzése és irányítása. Köztudomású, hogy egy-egy jól és lelkesen megírt történeti elbeszélés mindennél alkalmasabb, hogy emelkedett hazafias érzést lopjon be az amúgy is idealizmusra hajló ifjú lélekbe. Különösen áll ez a serdülés küszöbén álló 11—13 éves korosztályra.

Az iskola után elsősorban természetesen a szülői háznak kötelessége gondoskodni róla, hogy diákfiái ilyen irányban is megfelelő szellemi táplálékhoz jussanak. Pl. a karácsonyi ajándékok bevásárlásánál sohasem volna szabad elmulasztania, hogy a kisebb diákfiúknak szánt szeretetsomagba egy-egy jobbfajta történeti elbeszélés vagy életrajz is kerüljön. (Benedek Elek, Bokor Malvin, Donászy Ferenc, Gaál

Mózes, Móra Ferenc stb. művei.) A nagyobbaknál, akiknek már magasabb művészi igényeik vannak, az ifjúsági olvasmányok helyébe természetesen a történeti regények lépnek, melyek egész korszakok szellemét igyekeznek megérezkíteni és visszavarázsolni. (Gárdonyi Géza, Harsányi Lajos, Herczeg Ferenc, Koós Károly, Makkai Sándor, P. Gulácsy Irén, Tarczal György, Tormay Cecil stb. művei.) Sőt a gondolkodóbbak megfelelő irányítás mellett már komoly nemzetnevelő és jövőt mutató írásokat is megbírnak és igényelnek. (Zrínyi Miklós, Széchenyi István, Prohászka Ottokár, Szekfű Gyula munkái.) Bizonyos, hogy az olvasmányi anyag rendelkezésre bocsátásában és ellenőrzésében fontos nevelő mozzanat rejlik, melyet a szülői ház egy kevés törődéssel és hozzáértéssel nagyszerűen kamatoztathat a hazafias érzés növelésére és erősítésére.

A hazát azonban nemcsak múltjában, hanem jelenében is megszerethetjük. Erre legjobb eszköz természeti szépségeinek, néprajzi viszonyainak s általában mindama sajátosságainak megismertetése, melyek minden más országtól megkülönböztető egyéni arculatot kölcsönöznek neki. A családnak tehát ezen a téren is fontos kötelességei vannak. És itt nem annyira a megfelelő földrajzi és néprajzi leírások rendelkezésre bocsátására, mint inkább a közvetlen szemlélés lehetőségének megadására gondolunk. Egy-egy jól sikerült tanulmányi kirándulás, egy-egy cserkész-táborozás e tekintetben felejthetetlen nyomokat hagyhat a lélekben. Ezért a szülői háznak, ha módjában van, habozás nélkül meg kell ragadnia az ilyen kínálkozó alkalmakat s rajta kell lennie, hogy a kirándulás, illetve táborozás várható benyomásai minél gondosabban előkészített talajra találjanak a gyermek lelkében.

Még többet tehet e tekintetben a nyaralás kérdésének megfelelő megoldása. Ma már, hála Istennek, túl vagyunk azon a fonák felfogáson, mintha jól és olcsón csak külföldön lehetne nyaralni. A viszonyok mostohasága s nem utolsósorban a nincstelenség rátanított bennünket, hogy idehaza is egész kellemesen eltölthetjük nyári szabad időnket. Igaz, hogy ebben a vonatkozásban egyelőre még csak a Balaton él köztudatunkban; de már a Bakony, Mátra, Bükk és egyes hegyes-dombos tájaink is útban vannak a felfedeztetés és megkedvelés felé. A vidéki városaink és községeink egy részétől újabb időben lelkesen felkarolt idegenforgalmi tevékenység egyre biztatóbban kezdi éreztetni hatását; még többet várhatunk e téren a közlekedési viszonyok javításától

és a céltudatos sajtópropagandától. Az elindulás kétségkívül megtörtént s most már csupán a közönségtől függ, sikerül-e elérni a kitűzött eszményi célt.

A szülői ház szempontjából itt mindenesetre újabb kitűnő alkalom kínálkozik hazafias nevelői hivatásának betöltésére: ahelyett, hogy külföldre vinné vagy küldené diákfiát, itthon keres számára nyaralási lehetőséget; minél többet és változatosabbat, annál jobb, mert annál nagyobb darab hazai föld megismerésére ad neki alkalmat. Így nem fog megismétlődni az a fonákság, mely a háború előtt szélében-hosszában járta jobbmódú polgárcsaládaink körében: 14—16 éves diákfiúk, akik saját hazájukból csak annyit ismertek, amennyit az idegen határ eléréséig a vasúti kocsi ablakából láthattak, már két-három idegen országot végigszáguldottak. Ennek az időnap előtt való megismerésnek legtöbb esetben aztán az lett a következménye, hogy a sokféle természeti szépség látásába belerészegült ifjú óriások később, mikor mégis szemük elé került, szükségképpen egyhangúnak, szegényesnek s ütötkopottnak találták hazájuk földjét; a Magas Tátra az Alpok égbemeredő csúcsai mellett vakondtúrásnak, a nagy magyar síkság a lombárd alföld háromezeréves kultúrát hordozó humuszához képest kietlen pusztának s dombos vidékünk az Apenninek vadregényes szépségeihez viszonyítva unalmas egyhangúságnak tűnt fel előttük.

Míg így, ha előbb tulajdon hazáját ismeri meg az ifjú és csak azután, már érettebb elmével a külföldet, megvan számára a kellő távlat az igazságos összehasonlítás megtételére, így nem fog beleesni a külföldimádók esztelen rajongásába, mert akkor már tudja, hogy a haza fogalmát nem a természeti szépségek kisebb vagy nagyobb száma, hanem az ősök vérével átitatott röghöz való bensőséges hozzátapadás tölti ki. Széchenyi egy helyütt azt írja magáról naplójában, hogy a svájci Alpések legszebb vidékein vagy Olaszország leggazdagabb völgyeiben sohasem tudott úgy fölbuzdulni, átmelegülni és lelkesülni, mint hazája kopár pusztáin. A családi nevelésnek is valami hasonló érzést kell belelopnia a fiúk lelkébe; meg kell velük éreztetnie, hogy szép tájat, szemetelket elbűvölő vidéket ezret és ezret is találhatnak széles e világban, de hazát csak egyet adott nekik a Gondviselés. A költő Zrinyivel szólva, sehol másutt Magyarországot fel nem találjuk: a mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol másutt nincs, hanem Pannoniában.

De a család nemcsak kerülő úton és közvetett eszközök-

kel, hanem közvetlen módon is befolyhat a hazafias nevelésre. Minden nemzeti ünnep, minden nevezetesebb történeti évforduló vagy kiemelkedőbb politikai mozzanat megannyi kitűnő alkalom az illető eseményhez fűződő hazafias motívum tudatosítására és mélyítésére. Sőt felsőbb fokon ilyen ünnepélyes apropók nélkül is bőven kínálkozik mód a hazafias érzés gyarapítására. Egy-egy futó napihír, egy-egy rendelet vagy törvény megjelenése jó alkalom lehet bizonyos alapvető kérdések részletes megbeszélésére és tisztázására. Természetesen nem annyira rendszeres tanításra, mint inkább apa és fiú bizalmas elbeszélgetésére gondolunk itt. A beszélgetések minduntalan visszatérő vezérmotívumának abban a gondolatban kell kicsengenie, hogy a haza nemcsak külső kerete és tartója, hanem egyben elengedhetetlen feltétele is az egyéni életnek és hogy ebből következőleg az iránta tartozó kötelességek lelkiismeretes teljesítése nemcsak köz-, hanem egyéni érdek is. A megbeszéléseknél használt hangnemnek általában kegyeletesnek illik lennie; lépten-nyomon csendüljön ki belőle a hazához való gyöngéd és bensőséges ragaszkodás. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt mondani, hogy a hazából mindenáron bálványt kell csinálni. Hiszen a túlzó sovinizmus, mely a maga házatáján csak magasztalni valót, idegen portán ellenben csak kivetni valót talál, épp oly visszataszító jelenség, mint a hazát nem ismerő kozmopolitizmus. Itt csak arról van szó, hogy közös anyánk, édes hazánk arcának szemlélésében szemünknek inkább a szépségek, mint a szeplők meglátására kell beállítva lennie. Szabad a hibákat és fogyatkozásokat is meglátnunk és megláttatnunk, de csak úgy, mint Szem és Jáfet látták atyjuk gyöngeségét: mindjárt legyen kéznél nálunk a mentő és enyhítő magyarázat is. És miközben a hibákat ostorozzuk, szavunkon érezzék át a fájdalom, mely láttukra szívünket marcangolja. Lám Pázmány, Zrínyi, Széchenyi, Wesselényi, Prohászka, Ady nem szüntek meg ostorozni nemzetüket, de minden ostorcsapással véres sebet téptek önszívükön is. Ez különbözteti meg az igazi prófétákat az álprófétáktól, akiket nem a haza szent szerelme, hanem az idegen eszmékért való szertelen rajongás vagy forradalmi radikalizmus hevít s akik éppen azzal követik el saját hazájukkal szemben a legnagyobb igazságtalanságot, hogy más hazákkal szemben túlságosan igazságosak akarnak lenni.

Ehhez a gondolatkörhöz szervesen kapcsolódik a magyar irredenta gondolat, melyet a családnak épp úgy kötelessége

felkarolni és ápolni, mint az iskolának. Ezért nevelő és célkítúzó ráhatásában egy tapodtat sem szabad engednie abból, hogy a szebb magyar jövő csak Nagymagyarország jegyében képzelhető el. Még nagyobb nyomatékkel kell képviselnie azt az álláspontot, hogy Trianonban durva jogsértés történt, melynek jóvátételét nemcsak politikai és gazdasági érdekek, hanem a lábbal tiport erkölcsi rend szempontjai is sürgősen követelik. Általában rajta kell lennie, hogy minden magyar ifjú elszánt katonája legyen a revízió szent ügyének; katonája abban az értelemben is, hogy ha kell, életét sem sajnálja odaáldozni érte. E tekintetben a cél nem lehet más, mint-hogy a nagy igazságtézés bekövetkeztéig minden magyar ifjú érezze magában azt a szent nyugtalanságot és tette-készletű benső tüzet, mely a költő Zrínyi Miklóst egy percig sem hagyta nyugodni: «Magyar vitézeknek földben temetett csontjai s azok nagy lelkének umbrái nem hadnak nékem aludnom, mikor kívánnám, sem henyélnem, mikor kívánnám is». A hazafias nevelés tehát, ha komolyan veszik, a családnak is bőven juttat a gondból és a munkából. Lelkiismeretes teljesítéséhez nemcsak sok tudás, hanem sok tapintat és pedagógiai rátermettség is kívántatik. De mind ennél fontosabb kellék a példaadás magával sodró ereje. Ha a szülői ház semmi egyebet nem tesz, mint hogy hűségesen megad mindent, amivel a hazának tartozik, ezzel egymagával maradandóbb eredményt érhet el, mint hetekig, hónapokig tartó oktatással. Mert hiába, a szép szavak talán megindítanak, de tette, cselekvésre csak tettek ihletnek bennünket. Pl. mennyivel meggyőzőbben csengenek a hazafias kötelességek teljesítésére buzdító szavak annak az apának ajkáról, aki elmondhatja magáról, hogy a nagy világéges idején ő is kockára dobta életét, esetleg vérért is ontotta hazájáért, mint azéről, aki bármilyen tiszteletreméltó okból a front mögött húzta át a háború keserves éveit.

2. A nemzeti nevelés.

A nemzeti nevelés lényegében ugyanazt jelenti, mint a hazafias nevelés. A kettő közt mindössze az a különbség, hogy míg az utóbbi inkább a hazai röghöz való benső oda-tapadást, az előbbi inkább a nagy nemzeti közösséggel való szoros egybeforrást igyekszik meggyökereztetni. Alapjában tehát mind a kettő egyet akar, csak más és más oldalról közelíti meg célját.

A nemzeti nevelés végeredményben a nagy emberi eszményeknek, a szépség, jóság és igazság eszményének lélekbeplántálását és tudatosítását van hivatva munkálni. Mert igaz ugyan, hogy ezek az eszmények lényegük szerint fölötté állanak minden nemzeti elkülönülésnek, de konkrét megvalósulásukban mindig csak egyes nemzetek életéhez és kultúrájához rögzítve jelentkeznek. Az emberiség magában elvont fogalom s kézzelfogható tartalmat csupán a nemzetek összességében nyer; sorsa végelemzésben a nemzetek sorsában teljesedik ki. Ebből következik, hogy valamely nemzet annál jobban megfelel gondviselészabta hivatásának, minél nagyobb mértékben járul hozzá a közös nagy emberi eszmények megvalósításához anélkül, hogy a maga sajátos és különálló nemzeti egyediségéből csak egy szemernyit is engedne. Mert a történelem csak erős egyéniségű, önálló életformákkal és élettartalommal bíró nemzetekkel tud mit kezdeni és csak ilyenek látszatra diszharmonikus törekvéseiből tudja kicsiholni azt a főszeget harmóniát, melyet majdan a végső kifejtet tár elénk. Az egyéni arcot, külön életformát és élettartalmat nélkülöző népek csak statiszták a történelem páratlan *isteni színjátékában*: mihelyt eljátszották pillanatnyi szerepüket, mindjárt el is tűnnek a süllyesztőben, hogy nevükkel együtt emléküik is feledésbe merüljön.

A nemzeti nevelés tehát csak akkor felel meg céljának, ha az emberiség közkincsét alkotó eszményi javakat szerzsen bele tudja ágyazni a nemzet sajátos egyéniségébe, vagyis ha az örök nagy emberi értékeket nemzeti értékekké tudja átfőmálni. Végső fokon különben minden ideális nevelői törekvésnek ez: az örök emberinek és a változó nemzetinek harmonikus összehangolása és szerves egymásba illesztése a titka. Minél jobban megfelel ebbeli feladatának, annál inkább elmondhatjuk róla, hogy hivatásának magaslatán áll.

A nemzeti nevelés súlypontja épp úgy, mint a hazafias nevelésé, az iskolára esik. Megfelelő kezelés mellett ugyanis a vallásban, főleg erkölcsben, egyháztörténeti és hagiografikus vonatkozásaiban, azután az irodalomtörténet, a nemzeti történelem és földrajz tömérdek alkalmat nyújt olyan távolabbi kipillantásokra és összehasonlításokra, melyek összehangolásukban jóleső nemzeti önértékre és öntudatra hangolnak bennünket. És ez a fontos. A gyermeknek és ifjúnak lépten-nyomon rá kell döbennie, hogy olyan nemzetnek tagja, mely nélkül az európai kultúrközösség története szegényebb volna egy árnyalattal s meg kell éreznie a Zrínyi-féle mondás nagy

igazságát: «Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.» Természetes azonban, hogy ezt az érzést nem a nemzeti hiúságnak való hízelgéssel, nem semmitmondó frázisok puffogatásával, hanem szolid és tárgyilagos okfejtéssel kell meggyökereztetni. Hiszen a magyarság múltja és jelene, egyénisége és jelleme, külső és belső életberendezése, békés és háborús magatartása elég önérték ahhoz, hogy a legszigorúbb mértéket is kiállja. Alacsony kultúrájú s máról-holnapra felcseperedett nemzetek talán megengedhetik maguknak azt a kétes dicsőséget, hogy hazug és nagyzó eszközökkel tartják ébren magukban a nemzeti érzést, de erkölcsi alapon álló és múlttal bíró nemzet sohasem vállalkozhatik erre. A magyarságnak sem múltjában, sem jelenében semmi titkolni, rejtegetni valója nincsen; bűn volna tehát, ha akár az iskola, akár a család nem a teljes igazság feltárásával igyekeznék valóra váltani a legnagyobb magyar főséges programját: «Nyerhessem bár a világnak minden élvezeteit, minden kincseit: én minden kifejlődést, mely nem magyar, lelkemből gyűlölök; előttem a nemzetiség-hezi hűség, magyarországhoz tántoríthatatlan hűség, alapja mindennek.»

E gyönyörű program azonban csak az iskola és a szülői ház vállvetett munkájával valósítható meg. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az iskola csak abban az esetben tud eredményes munkát végezni, ha van mire építenie. Az alapvetésnek tehát már előbb, mindenestre még a kezdő nevelés fokán meg kell történnie. De a későbbiek során is fontos kötelesség vár a családra; nevezetesen állandóan figyelemmel kell kísérnie s a maga ható körében és eszközeivel lehetőség szerint tudatosítania az iskolából kiinduló ilyenmű hatásokat. Ezt pedig csak úgy tudja megtenni, ha maga erős nemzeti érzéssel van átítatva. Mert hiába, a «nemzethezi hűség» kényes virág és csak a neki megfelelő légkörben hajt ki és nő nagyra.

De vajjon közremunkálhat-e a család ilyen légkör létrehozásában? Van-e rá lehetősége, hogy az iskolát a nemzeti nevelés céljául szolgáló érzés-komplexum kialakításában és meggyökereztetésében tudatosan segítse? E kérdésre, úgy hisszük, habozás nélkül igennel felelhetünk. A családnak a mondott cél elérésére az eszközöknek gazdag skálája áll rendelkezésére. Ilyen mindenekelőtt a nemzet igazi egyéniségének s hamisítatlan testi és lelki mivoltának bemutatása. Azt akarjuk ezzel mondani, hogy a családnak meg kell ragadnia minden alkalmat, hogy a múlt eseményeivel és a jelen fejleményeivel kapcsolatban rámutasson azokra a jellemző voná-

sokra, melyekből nemzetünk sajátos egyénisége összetevődik. (Államalkotó képesség, hazaszeretet, bátorság, vitézség, nagy-lelkűség, szótartás, becsületesség, az idegen megbecsülése, találékonyság, alkalmazkodás, igénytelenség stb.). Természetesen nem csupán történelmi példákra gondolunk itt, hanem még inkább a közvetlen szemléletből adódó benyomásokra. Hiszen egy-egy utazással vagy nyaralással kapcsolatban ezer és egy alkalom kínálkozik a legkülönbözőbb magyar típusok megismerésére. Csak nyitott szemmel és nyitott lélekkel kell járnunk s a benyomások tömegével zuhognak lelkünkre. Ha így járunk, hamar rájövünk, hogy még egyszerű falusi magyarokban is mennyi értelmesség, tisztességtudás és egyenesség lakozik. Ilyen és hasonló tapasztalatok halmozódása aztán önkéntelenül tiszteletre hangolja a fogékony ifjú lelkeket nemzete iránt és szívét jóleső önértéssel és büszkeséggel tölti el. Minél többször ismétlődnek ezek a megfigyelések, a «nemzethezi hűség» és a jogos nemzeti öntudat annál mélyebb gyökeret ver lelkében.

Nem kevésbé hatékony eszköze a nemzeti nevelésnek a nemzeti nyelv kultusza. Nyelv és nemzet a legbensőbbben összetartoznak egymással s az egyiket bajos volna a másik nélkül elképzelnünk. Ha a nemzet a test, a nyelv, mint a gondolatok közlésének, az érzelmek kicserélésének és a magasabb értelemben vett művészi alakításnak eszköze, minden bizonnyal a lélek benne. Egy nemzet jellemét, lelkét leghívebben nyelve tükrözteti vissza. Ilyen értelemben mondja Széchenyi a magyar nyelvről: «Honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, melyben rejlik minden, s mely a lehető legmagasb fénypontra bírhatja nemzetünket, t. i. a férfíúi erő, megvan; s mondhatni, tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im ezen ereje nyelvünknek . . . tartá fenn eddig létünket; s azon nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes.»

A nyelv tehát fontos szerepet játszik minden nemzet életében; mint történelmi alakulat szerves egységbe fűzi az egymást felváltó nemzedékek végeláthatatlan hosszú sorát, mint gondolatközlő eszköz pedig emberileg tökéletes lehetőséget nyújt az örök emberi eszmények nemzeti és egyéni kifejezésére. A nyelvben benne él minden, amit egy nemzet valaha gondolt, akart és cselekedett. Ennyiben a nyelv a

legfontosabb és legkiadósabb művelődéstörténeti forrás és egyben legbiztosabb alapja a nemzeti létnek. Hozzá képest a külső életforma, az alkotmány és a társadalmi rétegződés kérdései másodrendű dolgok. Felsőbüki Nagy Pál szép mondásaként: «a nemzetiség magánál az alkotmánynál is nagyobb kincs, mert az elveszett alkotmányt vissza lehet szerezni, de a nyelvvel együtt maga a nemzet is örökre sírba dől, melyből nincs többé feltámadás.»

Természetes, hogy a nemzeti nyelv kultuszából a családnak is ki kell vennie a maga részét. Különösen ki kell vennie ma, mikor a nemzetközi áramlatok élénk hullámmása, a nap-nap után felszínre vetődő új fogalmak és idegen szavak tömeges beszüremkedése s nem utolsósorban a lázas nyelvtanulás az eddiginél sokkal nagyobb mértékben veszélyezteti a nyelvhelyességet és a nyelvtisztaságot. Ma minden családnak nyelvművelő társaságnak kell lennie és szervesen bele kell kapcsolódnia abba a nagyarányú munkába, melyet tudományos és társadalmi intézményeink, élükön a Magyar Tudományos Akadémiával, irodalmi és közéleti nyelvünk ferdeségeinek és kinövéseinek lenyesegetésére újabban megindítottak. Egy családnak sem szabad tehát túrnie, hogy diákfia akár köznapi beszédében, akár a tanultakról való beszámolásában vétsen a helyes magyarság szabályai ellen; különösen nem szabad túrnie, hogy azok a csúf szavak és fordulatok, melyek részben a csibésznyelv hatásaként, részben pedig egy fitogtatott nemzetközi műveltség kicsengéseként állandóan ott kísértének a milliós nagy város lakóinak ajkán, polgárjogot nyerjenek beszédében. Inkább vállalja a nyelvcsósz hálátlan szerepét, sem hogy megengedje, hogy levegőjét szabálytalan, idegen szavakkal és magyartalan szerkezetekkel teletűzdelt beszéd fertőzze meg. Aki büszke fájára, nemzetére, legyen büszke nyelvére is és hadakozzék tüzzel-vassal minden olyan kísérlet ellen, mely édes «honi» nyelvünk tiszta zengését idegen mellézköngék hozzáelegyítésével akarja megrontani.

A nemzet egyénisége azonban nemcsak nyelvében, hanem művészetében is benne él. A népviselet, butorkészítés, edénygyártás stb. épp oly jellemző egy-egy vidék lakosságára, mint mondjuk mesekincse vagy dalkészlete. Ezt tehát épp úgy illik megbecsülnünk, mint a lélek legközvetlenebb kifejezési eszközét, a nyelvet. Széchenyi mondja: «Én oly lágy hangulatban vagyok, ha bármi honit látok, hogy egy hegedű, egy cimbalom, de még egy duda is elbájol és szinte

könnyekig megindít. Egy népnek eredeti jellegét sohasem kellene átváltoztatni vagy éppen kipusztítani akarni; olyan az, mint a fognak a zománca.» Mi azonban, sajnos, nem fogadtuk meg a legnagyobb magyar figyelmeztetését s az utolsó két emberöltő alatt úgyszólván mindent veszni engedtünk, amit az előző századok alkottak. Hajdan gazdag és színpompás népművészetünk ma már csak roncsaiban él. Így egy szállal ismét kevesebb fűz bennünket a múlthoz. Képzőművészeti emlékeinket már előbb szétrombolta a tatár és a török; ami kevés még megmaradt belőlük, azt elveszítette vétkes tunyaságunk. Nem csoda, hogy olyan kevés bennünk a történeti érzék és a hagyományokhoz való ragaszkodás. Mintha nem is ezeréves nép volnánk, hanem csak az imént léptünk volna rá történeti hivatásunk rögzös ösvényére!

Itt tehát ismét szép hivatás vár a szülői házra: épp a nemzeti nevelés érdekében unos-untalan fel kell hívnia fiainak figyelmét a népművészetben rejlő nagy nemzeti kincsre s tudatosan rá kell őket nevelnie e páratlan kincs megbecsülésére és felkarolására. Legalább ily módon iparkodjék jövéteni a múlt vétkes mulasztásait és megmenteni, ami még menthető. Különösen utazás és nyaralás idején s általában a néppel való érintkezés révén nyílik erre bő alkalom. Talán nem kell külön mondanunk, hogy itt nem első sorban anyagi felkarolásra, hanem az érdeklődés felkeltésére és a megfelelő érzék kicsiholására gondolunk.

Ugyancsak a nemzeti nevelés körébe tartozik elszakított magyar véreink sorsának állandó napirenden tartása is. Hiszen a családi nevelésnek épp úgy, mint az iskolainak mindig Nagymagyarország képét kell szeme előtt tartania s nem szabad belefáradnia annak hangoztatásába, hogy a határokon túl is milliósámszámra élnek magyar testvérek, akiket egy gonosz és rosszhiszemű békeparancs szakított le a nemzet törzséről. Az irredenta gondolatnak ebben a vonatkozásban sem szabad elhalványulnia. A család tartson számon és érdeme szerint bélyegezzen meg minden erőszakos lépést, melyet a megszálló hatalmak elszakított véreink ellen elkövetnek; nem azért, hogy a jövő bosszúja számára fenntartsa azokat, hanem inkább azért, hogy a felnövekvő új nemzedék lelkében ne hagyja kihavvadni a gyepükön túl szenvedő és hozzánk visszavágyó magyar testvérek iránt tartozó kötelességek tudatát.

Hasonlóan fontos szolgálatot tesz a család a nemzeti nevelés ügyének azzal is, ha a nemzet érdekein túl az itt maradt és a tőlünk elszakított, de hozzánk visszavágyó

nemzetiségek sorsára is ügyet vet és iparkodik meleg érdeklődést plántálni irántuk az ifjú lelkekbe. Itt főleg azt kell megértetnie, hogy a mindnyájunk által óhajtott új Nagymagyarország csak a nagylelkű előzékenység és a kölcsönös megértés alapján valósulhat meg. A jövő magyar politikájának tehát nem az egyoldalú sovinizmus, hanem a megértő és megbocsátó testvériség irányában kell mozognia. A felnövekvő új nemzedéknek mindenesetre a nemzetiségi kérdés mélyebb, emberibb és egyben nemzetibb felfogásával kell kiállania a küzdőtérrre. Ennek elérése pedig nem csupán az iskola, hanem jelentékeny részben a család feladata is.

3. Szociális nevelés.

A szociális nevelés a legtágabb körű fogalmak közé tartozik. Úgyszólván mindenki más és más értelmet fűz hozzá. Pl. a szocialisták a maguk nevelési rendszerét mondják szociális pedagógiának; a szociálpedagógusok viszont az szociológiai ismeretek tanításával, illetve a társadalom által létesített és fenntartott nevelési intézmények összességével azonosítják a fogalmat. Mások az általános neveléstudományt csupán arra a részére korlátozzák a szociális pedagógia körét, mely a társadalomnak a nevelésre gyakorolt hatását vizsgálja.

Mindezek a meghatározások azonban nyilvánvalóan egyoldalúak és csak részben fejezik ki a dolog lényegét. Sokkal közelebb járnak az igazsághoz azok, akik a szociális nevelés magvát a szociális érzés felkeltésében és a szociális erények meggyökereztetésében keresik. Így fogva fel a dolgot a szociális nevelés nem más, mint hiánytalan megvalósítása az evangélium szociális alaptételének: «Mindazt, amit akartok, hogy nektek cselekedjenek az emberek, ti is cselekedjétek nekik.» (Mt. 7, 12.) Más szóval szociális szellemben nevelni annyit tesz, mint az evangélium szellemében nevelni.

Ebből a fogalmi meghatározásból önként következik, hogy a szociális nevelés első és legsürgősebb feladata a szolidaritás érzésének felkeltése. Vagyis a gyermeket mindjárt öntudata derengésekor rá kell eszméltetni, hogy célját csak a hozzá hasonlókkal való harmonikus együttműködásban érheti el s lelkébe észrevétlenül bele kell lopni a kollektív felelősség elvét, hogy minél előbb megszokja a köz hűségesség szolgálatát s a közös javakért és a közös becsületért való bátor kiállást. Szorosan összefügg ezzel a nyers hatalmi

vágynak, mely kisebb vagy nagyobb mértékben ott lappang minden ifjú lélek mélyén, megrendszabályozása és magasabb eszményekhez való igazítása, úgyszintén a gátlást nem ismerő vad fölfelé törtetésnek nemes és lovagias versennyé való szelidítése. Mindezt nyomon kell követnie a törvény előtt való tiszteletteljes meghajlásra s végül az önálló és felelős cselekvésre való képesítésnek.

Természetes, hogy e gazdag és sokoldalú program megvalósítása időt és munkát kíván. A munka oroszlánrésze itt a hazafias és nemzeti neveléssel ellentétben a családra vár. Hiszen a család az első és legfontosabb szociális környezet, mely indításaival az egész gyermek- és ifjúkort végigkíséri. A családban ismeri meg a gyermek a szociális hierarchia kezdetleges alakját és tanulja meg a szüleihez, testvéreihez s a cselédséghez való viszonyából az alá-, mellé- és fölérendeltség fogalmát; ott döbben rá először, hogy a közöségtől áldozatot csak úgy várhat, ha maga is megtanul érte áldozatot hozni; ott dereng föl először lelkében a felismerés, hogy célját sokkal könnyebben elérheti a másokkal való harmonikus együttműködéssel, mint a maga akaratának makacs erőszakolásával. Általában a családi életnek nincsen egyetlen lényeges mozzanata, mely tele ne volna termékeny, esetleg egész életre kiható szociális indításokkal. De csak abban az esetben, ha egészséges alapokon nyugszik. Pl. ahol az apa csak játszótársa, szórakoztató pajtása a gyermeknek, ott menthetetlenül elsikkad a szociális nevelés egyik fontos eleme, a tekintélyi elv. Az így nevelt gyermekből idővel családi zsarnok lesz, aki sem engedelmeskedni, sem parancsolni nem tanul meg.

Nagyon messze vezetne, ha a szociális nevelésnek minden családi alkalmát és lehetőségét szemügyre akarnók venni. Ezért a roppant témakörből csupán három alapvető szempontot emelünk ki, melyek azonban kihatásaikban a szociális élet egész területét súrolják, nevezetesen a korviszonyokhoz való fokozottabb alkalmazkodást, a demokráciát és a protekciót.

Azon kell kezdenünk, hogy a világháború nagy eltolódásokat idézett elő az államok társadalmi és gazdasági szerkezetében. Mennyiben szükségképpeniek ezek a változások és mennyiben a világ sorsát intéző hatalmasok balfogásainak következményei, ez most mellékes kérdés. Bennünket egyelőre csak az érdekel, hogy a változások megvannak és emberi számítás szerint hosszú ideig meg is lesznek. Lényegüket

magyar viszonylatban két szóval: az *életstandard lejjebb-szállásával* fejezhetjük ki. Az ország megcsonkítása, a régi közigazgatási gépezet szükségképeni szűkebbre vonása, a megszállott területek lakóinak tízezerszámra való elzaklatása, a bevételi források megcsappanása, az egész világon végigviharzó gazdasági válság, a hiányos kormányzati előrelátás és más hasonló okok ugyanis olyan katasztrofális egyéni és kollektív jövedelemcsökkenést idéztek elő nálunk, hogy a napóleoni háborúk nagy devalvációja óta hiába keressük mását történelmünkben. Megrendíthetetlennek hitt vagyonok máról-holnapra elolvadtak, mint a tavaszi hó; biztos megélhetést nyújtó foglalkozási ágak ma jó, ha az éhenhalástól megmentik üzőjüket. Sőt a polgári jólét és kényelem jelképe, a fix fizetés is megrendült s erősen összezsugorodott.

Ezekből a tényekből logikusan csak egy következhetik: az életigények lejjebb szállítása. Hiszen a közmondás szerint is csak addig szabad nyújtóznunk, ameddig takarónk ér. Az álláshalmozás és mammutjövedelemhajszolás, mellyel bizonyos körök a fenyegető jövedelemcsökkenés ellen védekezni próbálkoznak, a legnagyobb mértékben erkölcstelen és antiszociális eljárás. Mikor százezrek és százezrek a legteljesebb bizonytalanságban néznek a holnap elé, megbocsáthatatlan bűn mások rovására dúskálni akarni az élet javaiban.

Természetesen nem a szocialisták által sürgetett vagyoni egyenlőségre gondolunk ezzel. Hiszen az utópia s az is marad örökre. Vagyoni és jövedelemben egyenlőtlenségek mindig lesznek, amíg ember lesz a föld hátán; ez természetes velejárója az emberi tehetségek és jellemek különbözőségének s egyben leghatalmasabb lendítőkereke a polgári társadalom fejlődésének. A tehetséges, életrevaló és munkás ember mindig könnyebben és biztosabban fog érvényesülni, mint a tehetségtelen, éhelhetetlen és munkakerülő ember. Így is van ez rendjén. A baj csak ott kezdődik, hogy sokan nem érik be a tehetségüket és munkájukat megillető tisztességes pozícióval, hanem összeköttetések révén s kifejezetten mások rovására olyan vagyoni helyzetet és jövedelmet igyekeznek maguknak biztosítani, mely semmiképen sincs arányban a mai általános szociális helyzettel. Ez pedig a szó legteljesebb értelmében antiszociális dolog. Mert ma, az általános elszegényedés korában nem a létért, a jobb és kényelmesebb megélhetésért folyó harc kiélezése s nem a más egzisztenciákon való kíméletlen keresztülgázolás, hanem csupán az igények

bölcs mérséklése hozhatja meg a szinte már tűrhetetlen szociális feszültség enyhítését.

Ebben a mérséklő és tudatosan lejjebbcsúszó munkában a családra vár a főszerep. A családnak kell megértetnie a felnövekedő új nemzedékkel, hogy a régi igények fenntartása életberendezésben, ruházatban, szórakozásban, nyaralásban, utazásban stb.-ben ma oktalanság és egyben súlyos szociális bűn. Meg kell értetnie, hogy az igénytelenség ma nemcsak erény, hanem egyúttal nemzeti és szociális kötelesség is, mely elől kitérni gyávaság és poltronság. Már csak a saját érdekében is meg kell ezt tennie a családnak, hogy így elejét vegye a mai társadalmat olyannyira jellemző «fenn az ernyő, nincsen kas» helyzetek és a belőlük kisarjadó családi tragédiák lépten-nyomon való megisméltődésének; de meg kell tennie a jövő érdekében is, hogy hathatós segítséget nyújtson olyan új nemzedék munkábaállításához, mely több megértéssel és áldozni tudással nyúl az égetővé üszkösödött társadalmi problémák megoldásához.

Az igénytelenebb és ennyiben realisabb életfelfogásra való nevelés szükségképen magában foglalja a korunkra olyannyira jellemző protekciójai hárszás kárhóztatását is. Mert kétségtelen, hogy a mai magyar társadalomnak a szertelen protekcionizmus a legbántóbb szociális kinövése. Mióta a betöltendő állások száma az országhatárok szűkebbrevonása következtében megcsappant s viszont az igénylők serege a korlátozás nélkül folyó főiskolai képzés eredményeként megsokszorozódott, úgyszólván egyetlen lépést sem tehetünk megfelelő protekció nélkül. Már ott tartunk, hogy az utolsó hivatalos vagy utcaseprői foglalkozás elnyeréséhez is a protektorok seregét kell mozgósítanunk. Ennek a fonák helyzetnek azután az a következménye, hogy az állások és hivatalok betöltésénél nem a pályázók arravalóságát, hanem jóformán kizárólag a protektorok személyét tekintik irányadónak. Egy gyenge képesítésű, esetleg jellemileg is alacsonyabbrendű ifjú, ha megfelelő protektorokat tud maga mellett felsorakoztatni, a legnagyobb könnyedséggel föléje kerülhet tehetségesebb és értékesebb, de kisebb protekcióval rendelkező versenytársának.

Nem csoda, hogy ez a könnyű életfelfogás lassankint ifjúságunk gondolkodását is megfertőzi. Diákjaink közt egyre nagyobb számmal akadnak olyanok, akik jövőjüket becsületesebb munka helyett protekcióra akarják alapozni s akik egy-egy jó összeköttetés megszerzését előbbre valónak tartják,

mint kötelességeik lelkiismeretes teljesítését. Sőt akárhányan már a középiskolában is szülői és egyéb protekcióval próbálnak a megérdemelnél jobb bizonyítványt szerezni maguknak. Tehát már a középiskolában beleélik magukat abba a legnagyobb mértékben jellemrontó, mert léhaságra nevelő gondolatba, hogy a boldogulásnak nem az odaadással végzett komoly munka az egyetlen útja. Joggal feltehető a kérdés, lehet-e becsületes folytatása az ilyen léha elindulásnak? Mit várhat a nemzet, mit a társadalom attól az ifjútól, aki már kora fiatalságában megszokta, hogy személyes érdeme nélkül, mindig csak mások kegyelméből mozduljon előbbre pályáján? Nem jogos-e a félelem, hogy gerince a helyett, hogy az élet küzdelmeiben megacélosodnék, a mások kegyének folytonos keresésében kocsonyává lágyl? Az ilyen áron révbe jutott ifjú bizony hírből sem fogja ismerni azt az önzetlen, tenni és áldozni mindig kész szellemet, mely nélkül hiába várjuk vajúdó társadalmunk jobb sorsra fordulását.

Hát íme, itt ismét hálás munkatér kínálkozik a szülői ház számára: úton-útfélen nyomatékoznia kell diákfiái előtt, hogy a boldogulásnak ma is a komoly és kitartó munka a legrövidebb és legbiztosabb útja. Könnyítések keresése és nyújtása helyett hozzá kell őket szoktatnia a kötelességek megalkuvást nem ismerő teljesítéséhez s lelkükben fel kell szítania azt a meggyőződést, hogy az élet nagy harcában csak úgy állhatják meg helyüket, ha idejekorán hozzáedzik magukat a maguk lábán való járáshoz és az önzetlen munka pátoszához. Ehhez azonban szükséges, hogy feltétlen lojalitással viseltessék az iskola iránt s legalább a gyermekek előtt gondosan kerülje annak kritizálását. Még inkább kerülje az iskola verdiktjének oktalán és szükségtelen megfellebbezését vagy kijátszani akarását. Mert egyfelől elméletileg és szóban küzdeni a protekcionizmus ellen, másfelől saját gyermekének tehetségtelenségét vagy restségét a megérdemelnél jobb bizonyítvány kikilincselésével leplezni akarni, az annyi, mint vizet prédikálni és bort inni. Ilyen küzdelemből igazán nem kérünk. A szülői háznak ennél sokkal komolyabban kell fel-fogni hivatását és ha másként nem megy, saját kárán kell megéreztetnie tehetségtelen vagy lusta fiával, hogy a boldogabbnak és harmonikusabbnak kívánt jövő magyar társadalom csak egész emberek vállvetett és áldozatos munkájával valósítható meg.

Itt kell említenünk, mert lényege szerint ebbe a témakörbe tartozik, a demokrácia kérdését is, azért a demokráciáét,

mely tulajdonképpen nincs. Hiszen aki csak némi áttekintéssel bír társadalmi viszonyaink fölött, az tudja, hogy mi csak hírből ismerjük azt a hatalmas demokratikus áramlatot, mely Nyugat haladottabb társadalmait minden porcikájukban által- meg általjárja. Nálunk még mindig születésük, társadalmi állásuk, foglalkozásuk, hogy ne mondjuk, ruhájuk szerint ítélik meg az embereket. Az igazi értékmérő, a tehetség és hivatás jóformán egészen háttérbe szorul a sok külsőség és esetlegesség mellett. Innét társadalmi életünk bántó kasztszerűsége. A rendiség eltörlése óta eltelt három emberöltő nem volt elegendő hozzá, hogy a régi osztályokat egyveretű, azonos gondolkodású és azonos törekvésű társadalommá kovácsolja össze. Ez pedig nagy baj, mert a nemzeti energiákat a belpolitika számára foglalja le akkor is, mikor minden ideg-szálunkkal a külpolitika húsunkba és csontunkba vágó kérdéseinek kellene csüggnünk.

Itt tehát ismét sürgős orvoslást igénylő bajjal állunk szemben, melyen az iskola egymagában nem tud segíteni. Mert hiába hirdeti s szellemében és berendezésében hiába próbálja megvalósítani a legtisztább demokráciát, ha a szülői ház ellensúlyozza működését, semmi eredményt nem tud elérni. Pedig igen sok esetben ez történik. Beszédes bizonyossága ennek, hogy míg a kis diákokban általában megvan az együvértartozás, az osztályszolidaritás érzése, addig a nagyoknál mindinkább a klikkekbe való tömörülés lép előtérbe. A nagyjából azonos vagyoni és társadalmi réteghez tartozó fiúk, tekintet nélkül a köztük fennálló, esetleg igen jelentékeny szellemi és jellembeli különbségekre, mindjobban elkülönzik magukat a többiektől és szinte zárt csoportokká alakulnak. Így a későbbi kasztszerű társadalmi elkülönülés a klikkek révén akárhányszor már az iskola életébe belopja magát.

És ezen az iskolának nincs módjában segíteni. Hiszen, a klikkrendszer nem az ő szelleméből, hanem a szülői ház, illetve a társadalom légköréből fakad; következésképpen orvoslása is csak a szülői háztól és a társadalomtól remélhető. Tudjuk, hogy az új szellemre való áttérés sok régi beidegzettség gyökeres átértékelését kívánja, de aki az elérendő célt, a magasabb értelemben vett nemzeti egység megteremtését s a mostani merőben külsőséges értékmérő szempontoknak erkölcsi szempontokkal való helyettesítését tekinti, az bizonyára nem fogja sajnálni az áldozatot meghozni. Ha ezer és ezer középosztályú család tudatosan arra neveli gyerme-

keit, hogy az emberek értékét ne születésükben, társadalmi állásukban vagy ruhájukban, hanem szellemi és erkölcsi képességeikben keressék, társadalmi életünk sok fájó sebe magától beheged s a keresztény demokrácia gondolata, mely most csak mint elérhetetlen eszménykép lebeg a jobbak szeme előtt, egy csapásra valóra válik.

4. Állampolgári nevelés.

A tudatos állampolgári nevelés szükségességét legkorábban Platon és Aristoteles hangoztatták. Aristoteles Politikájában többek közt ezt írja: «Valamely államforma tartóssága szempontjából legfontosabb követelmény az illető állam alkotmányához alkalmazott nevelés. A legüdvösebb törvények, ha mindjárt az egész polgárság egyező akaratából keltek is, magukban mind nem érnek semmit, hacsak nem történik róla gondoskodás, hogy az egyének valóban bele is éljék magukat szellemükbe.»

Bármily egyszerűen és világosan hangzik a politikai irodalom nagymesterének e tétele, az újkor individualisztikus pedagógiája századokon át vonakodott tudomást szerezni róla. Az állampolgári nevelés gondolata, a felvilágosodott abszolútizmus néhány félénk próbálkozásától eltekintve, csak a jelen század kezdő éveiben került a pedagógiai érdeklődés középpontjába. Különösen a németek vetették rá magukat nagy mohósággal s az őket jellemző rendszerességgel néhány év alatt kibogozták a kérdés valamennyi elméleti és gyakorlati vonatkozását.

Ebben a hirtelen kelt és váratlanul megizmosodott érdeklődésben mindenesetre előkelő része van annak a folyvást növekvő jelentőségnek, mellyel az állam a mai ember életében bír. Mert a régi liberális államfogalom, melybe a rendőrállamon túl legfeljebb a kultúrállam fért bele, már a század elején szűknek bizonyult és fokozatosan újnak engedte át helyét. A világháború minden erő összefogását sürgető vas-kényszere nagyban kedvezett ennek a folyamatnak s mindinkább az *etatizmus* irányába terelte a történeti fejlődést. Innét van, hogy az állam ma olyan ügyekbe is beleszólással bír, melyeket a régi felfogás az egyéni szabadság legföltettebb szférájába sorozott. Természetes tehát, hogy az egyének ma hasonlíthatatlanul nagyobb érdeke a megfelelő államjogi és állampolgári ismeretek elsajátítása, mint a régi liberális világban volt.

De más vonatkozása is van a dolognak. Nevezetesen arra kell gondolnunk, hogy a mai parlamentáris demokrácia és általános választójog korában hasonlíthatatlanul nagyobb tömegek vannak érdekelve az állam sorsának irányításában, mint akár csak húsz évvel ezelőtt. Ezek a tömegek pedig világnézet, kulturális szintáj, politikai és társadalmi meggyőződés, vagyoni állapot stb. dolgában a lehető legváltozatosabb képet tárják elénk. Az ultra-konzervatívoktól a szélső forradalmárokig minden színárnyalat képviselve van köztük. Ilyen körülmények közt az államra nézve életbevágóan fontos érdek, hogy a széleskörű jogkiterjesztést megfelelő felvilágosítással ellensúlyozza s módot találjon reá, hogy leendő polgárainak, mielőtt odabocsátaná őket a szavazó urnához, megadja az állampolgári jogok méltó gyakorlásához szükséges szellemi és erkölcsi vértet. Az állampolgári nevelést tehát joggal úgy tekinthetjük, mint a demokratikus jogkiterjesztés ellensúlyozására szánt óvószert.

Mint már ebből a rövid eszmélkedésből kitetszik, az állampolgári nevelésben két lényeges mozzanatot kell megkülönböztetnünk: a szükséges államjogi ismeretek közlését és a megismert jogok lelkiismeretes gyakorlására képesítő erkölcsi érzék kifejlesztését. Ebben valamennyi pedagógiai elmélkedő egyet ért. Kerschensteiner pl. az erkölcsös közület megvalósításában látja az állampolgári nevelés célját. Foerster szintén az erkölcsi mozzanatot állítja előtérbe; szerinte ugyanis az állampolgári nevelésnek arra kell vezetnie az egyest, hogy «saját érdekeit és meggyőződését, mint saját szűkebb társadalmi köre érdekeit és felfogását mindig úgy képviselje, védelmezze, hogy a magasabb állami egység és rend ez által még mélyebbé, erősebbé és szilárdabbá váljék.» A magyar Miklóssy szerint is . . . «a jövő nemzedéket, a jövő állampolgárt már egészen fiatal korától kezdve bele kell nevelni... a nemzeti közösséget szimbolizáló állam jogi vonatkozású tudásába, de viszont őt az állampolgári kötelességek felől is szisztematikusan ki kell oktatni, őt arra nevelni, hogy a nemzeti és állami közösség gondolata nemes és hazafias tettekre készítse.»

Természetes, hogy az állampolgári nevelés nem általában az állam megismertetését célozza, hanem annak a konkrét államnak megértésére akarja rásegíteni a tanulót, melynek polgárul született. így a magyar állampolgári nevelés célja csak az ezeréves magyar állam megismertetése és a vele szemben fennálló szent kötelességek tudatára való ráeszmél-

tetés lehet. Ebből önként következik, hogy az iskolai oktatásnak mindama tárgyai, melyek közelebb visznek bennünket a magyar közlélek, a magyar államalkotó génusz és a magyar társadalomformáló készség megismeréséhez, természetes szövetségesei és fegyvertársai minden tudatos állampolgári nevelésnek. Különösen áll ez a történelemre, mely tárgyánál fogva kiválóan alkalmas és hivatott rá, hogy állandó háttéréül és illusztrációs anyagául szolgáljon a magyar államiság megértését és igenlését célzó törekvéseknek. Ez a benső kapcsolat magyarázza, hogy nálunk mindeztideig kizárólag a történelemtanítás keretében történt az állampolgári ismeretek tanítása.

Ez azonban egymagában nem elegendő a cél elérésére. Hiszen az állampolgári nevelésnek, mint láttuk, nemcsak értelmi, hanem erkölcsi oldala is van s a kettő közül az utóbbi a fontosabb. Mert hiába ismeri valaki még oly kitűnően az állam szerkezetét s hiába rendelkezik még oly hiánytalan áttekintéssel az állampolgári kötelességek fölött, ha nem érez magában benső ösztönzést e kötelességek odaadó és önzetlen teljesítésére, sohasem válik belőle jó állampolgár. Ezt az ösztönzést pedig elsősorban nem az iskola, hanem a szülői ház van hivatva megadni; az ő kötelessége, hogy az iskolában szerzett alkotmányjogi és politika-technikai ismeretek tette váltásában állandó ihletőként és segítőként álljon a tanuló mellett. Ebbeli feladatának azonban csak úgy tud megfelelni, ha idejekorán, lehetőleg már az erkölcsi nevelés kezdőfokán munkába veszi azoknak a szociális erényeknek tudatos fejlesztését, melyek minden későbbi állampolgári nevelésnek alapjául és kiindulásául szolgálnak. Így mindenekelőtt a felelősségérzetet kell felébresztenie a gyermekben és korán hozzá kell őt szoktatnia, hogy minden szaváért és tetteért helyt tudjon és akarjon állni. Azután fokozatosan rá kell őt eszméltetnie az értékek helyes hierarchiájára s nevezetesen rá kell vezetnie annak felismerésére, hogy a közjó, mely rendes körülmények közt legtisztábban a hivatása magaslatán álló állam akaratában nyilvánul meg, amíg csak földi értékek forognak szóban, feltétlenül föléje helyezendő az egyéni érdekeknek. Hasonlóan fel kell benne szítania a cselekvő áldozatkészség és a mások iránti megértés és türelem szellemét. Főleg az utóbbira van égető szükség; mert a mai társadalmakat olyan mély világnézeti politikai és gazdasági szakadékok hasogatják keresztül-kasul, hogy nagylelkű megértés nélkül lehetetlen eredményesen dolgozni a köz céljainak elérésén.

Első tekintetre nyilvánvaló azonban, hogy az ily módon

körvonalozott állampolgári nevelés, illetve az így értelmezett távolabbi előkészítés az állampolgári kötelességek lelkiismeretes teljesítésére csak ott képzelhető el, ahol megfelelő szilárd talajra támaszkodhatik. Nevezetesen a helyes értékhierarchia és a közért élni-halni tudó szellem csak ott fejlődhetik ki, ahol az állampolgári nevelés a vallás és a természetfölötti erkölcs metafizikai régióiba bocsátja gyökereit. A tisztán észbeli belátásra alapozott állampolgári nevelés legfeljebb a felvilágosodás korának racionalista állampolgári eszményéhez vezethet, mely a jogok szenvedélyes követelése közben egészen megfelel a kötelességekről. Aki komoly vallás erkölcsi alap nélkül akar állampolgárokat nevelni, az nem a jövő, hanem a jelen számára dolgozik; ideig-óráig talán tetszetős eredményeket érhet el, de az első komoly válság, az egyéni érdekek és a közjó első összeütközése halomra dönti művét. Mélyebb metafizikai megalapozás nélkül csak a hatalom mindenkor birtokosainak hajbókoló pártembereket, korteseket és agitátorokat lehet nevelni, de nem állampolgárokat, akik szükség esetén egyéni érvényesülésük érdekeit is alá tudják rendelni a közjóért való áldozatos munkálkodás sürgető parancsának.

Az erkölcsi szempont ezen alapvető fontosságából önként következik, hogy a szülői ház részéről várt állampolgári nevelésben inkább a példaadáson, mint a szón van a hangsúly. Ez a körülmény mindenesetre nagy mértékben megkönnyíti a feladatot. Mert tettel, jó példával olyanok is tudnak nevelni, akik egyébként rendszeres oktatásra vagy akár csak egy alkalommal felmerült mozzanat elméleti megokolására is alkalmatlanoknak érzik magukat. Hiszen nem világrendítő nagy tettekről, hanem csupa mindennapos apróságról van itt szó. A lényeg az, hogy a gyermek állandóan a kötelességteljesítés, a közért való áldozni tudás és a kicsinyben való hűség légkörét érezze maga körül és szüntelen a rend, a törvény és a többség előtt való készséges meghajlásnak, a szóban és cselekedetben való feltétlen megbízhatóságnak, a közzel szemben fennálló kötelességek odaadó teljesítésének, a demagóg és tömeglélektani befolyástól való mentesülni akarásnak s általában a férfias és hazafias cselekvésnek felemelő példáit lássa maga előtt. Aki kora gyermekségétől kezdve ilyen példák szem-nyitogató és lélektágító ihletésében nő fel, annak szinte lehetetlen nem jó állampolgárrá érnie.

De ugyanígy mondhatjuk azt is, hogy aki otthoni környezetében nap-nap után a törvények kijátszásának, a külső

tekintélyek lejárataának, az állampolgári kötelességek immel-ámmal való teljesítésének, sőt az állami érdekek megrövidítésére irányuló törekvéseknek, a laza adómorálnak és más hasonló szociális bűnöknek eseteit látja maga körül végbemeni, abból az iskola a legheroikusabb erőfeszítések árán sem tud jó állampolgárt formálni. Mert hiába, ebben a tekintetben is, mint annyi másban, inkább a zsenge korban nyert és beidegződött benyomások, mint az iskolában később hallott és tanult elvek hatnak irányítólag. Aki tehát kötelességtudó és áldozatkész állampolgárt akar nevelni fiából, annak már jóval az iskola előtt gondoskodnia kell róla, hogy megfelelő légkört vonjon köréje.

A példa mellett, főleg a serdültebb korban, természetesen a szóbeli felvilágosítás is szóhoz juthat. Az apa egy-egy konkrét esettel, politikai eseménnyel vagy újsághírrel kapcsolatban részletesen kitérhet az államélettel szembeni viszonyának megbeszélésére. Még tanulságosabb e tekintetben ha egy-egy választással, szavazással vagy állásfoglalással kapcsolatban bizalmasan feltárja fia előtt elhatározásának rugóit, megkérdezi rájuk vonatkozó véleményét, türelmesen meghallgatja ellenvetéseit s általában úgy bánik vele, mint felnőttel szokás. Ez a megbecsülés még akkor is élesztőleg hat a fiú önértetére, ha egyébként a megbeszélés nemleges eredménnyel végződik. De bármily termékeny lélekmozdítással járjanak az ilyen alkalmiszülte beszélgetések és viták, a szülői háznak elsősorban mégis nem szóval, hanem példaadással kell szolgálnia az állampolgári nevelés nagy céljait.

5. Politikai nevelés.

A politikai nevelés nem tárgyában, hanem csupán hatókörében és terjedelmében különbözik az állampolgári neveléstől. Míg ugyanis az állampolgári nevelés az állammal szemben fennálló mindennemű kötelesség lelkiismeretes és odaadó teljesítésére iparkodik előkészíteni a leendő állampolgárt, addig a politikai nevelés a kötelességek e gazdag komplexumából csupán a politikai vonatkozásúakra irányozza figyelmét. Végelemzésben azonban mind a kettő az állam, illetve a haza érdekeit szolgálja. Kerschesteiner a következő szellemes fejtegetéssel világít rá egymáshoz való viszonyukra: «A szokásos hazafias nevelés éppoly kevésbé pótolhatja a politikai képzést, mint a politikai képzés az állampolgári nevelést... A haza-

szeretet politikai képzés nélkül olyan, mint a kormány nélküli léghajó és viszont a politikai képzés állampolgári nevelés nélkül olyan, mint a kormányozható léghajó gyakorlott kormányos nélkül.

Kerschesteiner szerint tehát a politikai nevelés éppen olyan szükséges eleme a közre való nevelésnek, mint az állampolgári nevelés. És valóban úgy is van. Hiszen csak arra kell gondolnunk, hogy a modern állam parlamentáris és demokrata rendszerével, politikai pártjaival, diplomáciai és gazdasági érdekeltségeivel olyan szövevényes alkotás, hogy külön felkészültség nélkül lehetetlen kiismernünk benne magunkat, arról nem is szólva, hogy lehetetlen cselekvőleg belenyúlnunk sorának intézésébe. Már régen túl vagyunk azon az időn, mikor az állam hajójának irányítása a kiváltságos osztályok kizárólagos joga volt. Ma, a nemzetállamok korában a lakosság minden rétege beeszlással bír az államügyek vitelében; nem közömbös tehát, hogy milyen felkészültséggel s főleg milyen érülettel gyakorolja valaki politikai jogait. Tudjuk, hogy ezen a téren a lehető legnagyobb változatosság uralkodik. Széles néprétegek mellett, melyek gazdasági és társadalmi okokból elvi ellenségei a fennálló állami rendnek, még nagyobb számmal akadnak olyan csoportok, melyek a kellő felvilágosítás és kiművelés hiányában semmi megértést nem mutatnak az államélet magasabb és eszmeibb feladatai iránt. És ezek a közömbös, se hideg, se meleg polgárok talán még nagyobb veszedelmet jelentenek az államra, mint a nyílt ellenségek. E veszedelem ellen egyetlen hatályos védelem a megfelelő felvilágosítás és politikai kiművelés.

Természetes, hogy a politikai felvilágosítás e művéből a családnak is ki kell vennie a maga részét; sőt a közre való nevelés eddig ismertett ágaival ellentétben itt neki kell vállalnia a munka oroszlánrészét. Már csak azért is meg kell ezt tennie, mivel a politikai nevelésnél legtöbbször nem elvi kérdések tisztázásáról, hanem egy-egy konkrét esettel szemben szükségessé vált állásfoglalás megbeszéléséről van szó; erre pedig a szülői ház hasonlíthatatlanul alkalmasabb és hivatottabb, mint az elvi magaslaton álló és csupán az elvi eligazodás megadására hivatott iskola. Hiszen az élet olyan gazdag és változatos szövedékét produkálja az elbírálásra váró eseteknek, hogy lehetetlen valamennyit belepréselnünk az iskolai tanítás és nevelés amúgy is szűkre szabott keretébe. De a különböző világnézetű és pártállású szülők érzékenységére való tekintettel sem kívánatos, hogy az iskola

a napi politika kérdéseinek fejtegetésébe bonyolódjék, ha még oly magas elvi állaspontról teszi is ezt.

De ha a politikai nevelés súlyát és felelősségét első sorban a család köteles viselni, önként felvetődik a kérdés, vajjon meg tud-e felelni ebbeli hivatásának s ha igen, milyen irányban kell haladnia, hogy állandóan harmóniában maradjon az iskola vagy ami ezzel egyértelmű, a nemzeti élet nagy céljaival? Az első kérdésre habozás nélkül igennel kell felelnünk. Mert ha másként volna, kétségbe kellene esnünk a magyar középosztálynak, melyből középiskolai ifjúságunk túlnyomó része rekrutálódik, szellemi színvonala és nemzeti érzése fölött. A második kérdésre azonban már nem ilyen egyszerű a felelet; főleg azért nem, mivel a részletes kifejtés egész sereg gyakorlati kérdés megvitatását tenné szükségessé, ami pedig ellenkezik célunkkal. Ezért eddigi eljárásunkhoz híven itt is óvakodunk a konkrét esetek részletezésétől s megelégszünk a legfőbb elvi szempontok felvetésével és tüzetesebb megbeszélésével.

Az első és legfontosabb kérdés: milyen szellemben történjék a politikai nevelés? Természetesen a legteljesebb tárgyilagosság szellemében. Ez más szóval azt jelenti, hogy a politikai ismeretek közlésének minden egyoldalú párt-szempontról és érdektől függetlenül kell történnie. Nem szabad ugyanis felejtenuk, hogy végelemzésben a család is, miként az iskola, nem egyes pártfrakciók, hanem a nemzeti élet egyeteme számára neveli gyermekeit. A pártterdekhez alkalmazott nevelés különben élesen ellenkezik az ifjúság lélektanával is. Mert az ifjúság természeténél fogva idealizmusra hajló s a politikában is inkább az eszme, a jóság és nemesség, mint a nyers hatalom diadalát kívánja; mesterül nem Macchiavellit, hanem Fichtét vallja, aki szerint «a lelkesedés mindig és örökre győzni fog a fölött, aki nem tud lelkesedni». Mivel elegendő élet- és emberismeret hiányában a fejlődést egyenesvonalúnak látja, ellensége minden kompromisszumnak s nem hajlandó benne mást látni, mint gyáva megalkuvást és elvfeledást. Ez az oka, hogy politikai világszemléletében erősen hajlik a radikalizmus és fanatizmus felé; de ugyanebből következik az is, hogy lelkesülésénél és szuggerálhatóságánál fogva könnyen áldozatául eshetik a megfélelő jelszavakba burkolt politikai agitációnak.

Ilyen lélekberendezés mellett valóságos bűn volna az ifjúság ellen, ha a nagy nemzeti érdekek helyett egyetlen párt még olyan jól átgondolt programjával közelítenénk hozzája.

Mert a pártprogramoknak természetében rejlik, hogy egy kicsit mindig torzítva, a valóságnál erősebben vagy tompítottabban színezzék vissza az igazságot s így nem alkalmasak rá, hogy megfogják a nagy célok és nagy elhatározások hevületében égő ifjú lelket. De ugyanígy hiba volna az is, ha a mindenáron való ellenzékieskedés szellemének szításával irreális politikai rajongókat akarnánk nevelni. Hiszen a negatív egyoldalúság még sokkal rosszabb, mint a pozitív egyoldalúság; különösen nálunk, magyaroknál. Mert mi az utolsó négy száz esztendő idegen szellemű kormányrendszerének következményeként nagyon megszoktuk, hogy minden felülről jövő intézkedést gyanakvással fogadjunk s pusztán megszokásból, beidegzettségből készek vagyunk opponálni minden ellen, ami a hivatalos hatalomtól indul ki. Innét van, hogy még ma is lépten-nyomon találkozunk emberekkel, akik az ellenzékiségben nem a többségi program kiegészítésére és esetleges egyoldalúságainak megpótlására szánt korrektívumot, hanem l'art pour l'art valamit látnak s akik a kurucsgót teljes jóhiszeműséggel kész honmentő programnak veszik.

Természetes, hogy a magyar politikai nevelés nem vállalhat közösséget ilyen meddő programmal; a magyar család nem vállalkozhatik rá, hogy diákfiát, aki ideális lelkesedésénél és fiatalos hevülékenységénél fogva amúgy is fogékony a délibábos elképzelések iránt, ilyen egészségtelen és természetlen ellenzékiségbe engedje tévedni. Itt nyilván csak a teljes tárgyilagosság, vagyis az egyoldalú pártszemlélet és a kritikátlan szélbali kuruckodás óvatos kerülése vezethet célhoz. Ez pedig más szóval azt jelenti, hogy a felnövő új nemzedéket olyan politikai világszemléletre kell ránevelnünk, mely önző párt- és osztályérdekek helyett mindig az elérendő nagy nemzeti célokat és a megvalósítandó nagy nemzeti feladatokat tartja szem előtt.

A tárgyilagosság mellett másik fontos követelménye a politikai nevelésnek a dolgok reális szemléléséhez való szoktatás. Hiszen tudjuk, hogy a politikában nem az érzelmek és elképzelések, hanem tisztán és kizárólag a tényleges erőviszonyok döntenek. Azért kell ezt külön hangsúlyoznunk, mert nálunk még mindig kevés van abból a józan és hűvös realitásból, mely úgy veszi a dolgokat, ahogyan vannak. Nálunk még mindig túltengenek a «délibábok hősei», akik a politikában is keleti fantáziájuk színes képeit kergetik és a politikai Oblomovok, akiknek egyetlen bölcsesége, hogy

majd csak lesz valahogy, mert sohasem volt, hogy valahogy ne lett volna. Az új magyar fiatalságnak, melytől a szebb magyar jövő felderítését várjuk, gondosan óvakodnia kell e két szélsőségtől; neki sem holdbanézőnek, sem köldök-szemlélőnek nem szabad lennie, hanem a költő Zrínyi szava szerint «körmös kézzel» kell nyúlnia a maga dolgához s csodavárás helyett lázas tenni akarással és a lehetőségek higgadt mérlegelésével kell teljesítenie hivatását.

Ez azonban csak akkor következhetik be, ha a szülői ház mindig és következetesen az objektív és reális szemlélet síkján iparkodik megtartani a sarjadó új nemzedék politikai érdeklődését. Ha azután idővel ez a szellem az egész magyar intelligencia közkincsévé válik, politikai életünkben talán kevesebb lesz a romantika, de kevesebb a torzszalkodás is, annál több és maradandóbb az eredmény. Ismét Zrínyi Miklós szavát idézzük: «A fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélkül való vigyázás, a kész gyorsaság és a gyors készség szokta annak a drága fának gyümölcsét elérni, kit az emberek dicsőségnek hívnak. Minékünk pedig magyaroknak nemcsak dicsőségünk, de megmaradásunk is abban vagon.»

Különösen a külpolitikai események megítélésében van égető szükség objektív és reális szemléletre. Ha valahol, itt valóban nagy és hálás munkatér kínálkozik a szülői ház számára; itt igazán töretlen szűztalajba eresztheti ekéjét. Hiszen régi igazság, hogy a magyar közönségnek nagy átlagának semmi érzéke nincsen a külpolitika iránt. Mintha még mindig mások gondolkoznának helyettünk és mások intéznék sorsunkat, minden figyelmünket a belpolitika béka-egérharcaira összpontosítjuk. És ha időnként mégis ráeszmélünk a köröttünk zajló nagy világpolitikai történésekre, szemlélődésünk semmivel sem áll fölötte a malomalatti politikusok és a kávéházi diplomaták hiú délibábszövegetéseinek. Az események és lehetőségek józan mérlegelése egészen idegen tőlünk; mi nem tények, hanem felelőtlen és kósza hírek után indulunk, melyek főleg kritikus időkben gombamódra burjánznak fel minden bokorban. Mi fonákjára fordítjuk Gambetta híres mondását: *Ne parler jamais de la guerre, mais penser-y tousjours*, ahelyett, hogy hallgatnánk, rendíthetetlenül beszélünk olyasmiről is, ami csak fantáziánkban él. Közönségünk felelőtlenége a hírek kitalálásában, készpénzül fogadásában és továbbadásában egyenesen megdöbbentő. Ha még olyan valószínűtlenül és lehetetlenül hangzik is, minden kósza vadhír megtalálja a maga áhítatos hívő közönséget.

Mert nálunk a külpolitikai hírek elbírálásában nem a józan ész, hanem a vérmérséklet az irányadó. Az optimista könnyed mosollyal tér napirendre a neki nem kedvező epizódok fölött, mert szentül hiszi, hogy a végkifejlet úgyis őt fogja igazolni; viszont a pesszimista még a kedvező mozzanatokban is bajt szimatol s valósággal kéjeleg a fantáziájában élő veszedelmek kiszínezésében és nagyradagasztásában. És az események hiába cáfolnak rájuk, ők minden újra induló eseménysorozathoz újra kezdik a maguk kisded játékát. Így állunk mi a népek nagy tengerében, mint külpolitikai analfabéták s nemcsak olvasni, de még betűzni sem tudunk a sejtelmes jövő nagy könyvének napról-napra elénk táruló lapjain.

Ez a nagyfokú tájékozatlanság és kritikátlanság kétségkívül fájó sebe államéletünknek, mely sorsunk minden fordulásánál hátrányosan érezeti hatását. A baj gyökeres orvoslására csak egy mód kínálkozik: az új magyar intelligenciának nagyobb külpolitikai érdeklődésre való nevelése és fokozatos ráképesítése arra, hogy az eseményeket szerves összefüggésükben tudja látni. Az iskola azonban az állampolgári neveléssel kapcsolatban említett okoknál fogva egymagában képtelen megoldani ezt a feladatot; tehát ismét a szülői ház közreműködését kénytelen igénybe venni. És a szülői ház nemcsak hivatott, hanem alkalmas is a kívánt segítség megadására. Mert miről van szó? Csupán arról, hogy diákfiaink ébredő külpolitikai érdeklődését tudatosan fejleszteni és a helyes irányban megtartani törekedjék. Ehhez pedig nem szükséges rendszeres és mélyreható külpolitikai fejtegetésekbe bocsátkoznia; elég, ha esetről-esetre felhívja a fiúk figyelmét azokra a főbb szempontokra, melyekből az illető esemény helyesen elbírálható. Alapjában tehát nem kiterjedt diplomáciai ismeretek kívántatnak tőle, hanem csupán józan ítélkezőképesség, felelősségérzet és higgadtság. De ha ez nem telik ki tőle, már azzal nagy szolgálatot tesz a köznek, ha legalább arra neveli rá fiait, hogy ne üljenek fel mindenféle kósza híreknek és ne veszítsék el bizalmukat a nemzet sorsának irányítására hivatott férfiak képességében és jóhiszeműségében. Hiszen a mai magyar közvélemény kiskorúságának legszomorúbb bizonyossága abszolút kritikátlansága és gyáva kislelkűsége minden olyan hazug kitalálás felkapásában és továbbadásában, mely a nemzet érdekeit sérti s árnyékba vonja vezető államférfiainak hivatottságát, esetleg jóhiszeműségét. Aki tehát bármily kis mértékben is segédkezet nyújt e veszedelmes nyavalya orvoslásához s bármily kis részben

is hozzájárul egy több tudással, több kritikával és mindenekelőtt több önbizalommal felvértezett új nemzedék előállításához, az megbecsülhetetlen szolgálatot tesz hazájának és nemzetének s hathatósan elősegíti a szebb és boldogabb magyar jövő kibontakozását.

Mindent összefoglalva tehát az iskola a közre való nevelés címén nem holmi speciális ismeretek tanítását várja a szülői háztól, hanem mindenekelőtt azoknak a nagy emberi erényeknek begyökereztetését, melyek egyben az egyéni boldogságnak is alapjai. Más szóval az a szülői ház, mely a lelkiismeretesség, önzetlenség, kötelességtudás, áldozatkészség, tüzes faj- és hazaszeretet légkörével veszi körül a keblében sarjadó új nemzedéket, az becsületesen teljesíti szülői és polgári kötelességét s nemcsak egyéni, hanem kollektív értelemben is megalapozza gyermekeinek jövő boldogságát.

Irodalom: Balanyi Gy.: Az állampolgári nevelés különös tekintettel a középiskolára. (Szegedi városi főgimn. 1915/16. évi értesítője.) — Barankay L.: A nemzeti közszellem pedagógiája. Bpest, 1927. — Chatterton—Hill G.: Individuum u. Staat. Tübingen, 1913. — Foerster Fr. W.: Politische Ethik u. politische Pädagogik. München, 1918. — Franke Th.: Geschichte d. Staatsgedankens in Schule u. Erziehung. Leipzig, 1912.— Imre S.: Nemzetnevelés. Bpest, 1912. U.a.: A nemzeti érzés mivolta és jelentősége. Magy. Pedagógia, 1915. —Kármán M.: A nemzeti nevelés eszméjének kialakulása 1848-ig. Bpesti Szemle, 1911. 415—17. sz. — Kerschensteiner G.: Der Begriff d. staatsbürgerlichen Erziehung.³ Leipzig, 1914. — Kispárti J.: Szociális levelek. Vác, é. η. — Krisztics S.: Az állampolgári nevelés. Magy. Társadalomtud. Szemle, 1913. — Messer A.: Das Problem d. staatsbürgerlichen Erziehung. Leipzig, 1912. — Miklóssy I.: Nemzetnevelés. Bpest, 1919. Rühlmann P.: Politische Erziehung. Leipzig, 1908. — Schneller I.: Társadalmi nevelés. Budapesti Szemle 1912, 431—32. sz. — Spranger E.: Az ifjúkor lélektana. Ford.: Nagy M. és Péter Z. Mezötúr, 1929. Weinstock H.: Volk u. Erziehung. Neue Jahrbücher f. Wissenschaft u. Jugendbildung, 1933. — Weszely ö.: A modern pedagógia útjain. Bpest, 1909.